

НОВІТНИЙ ТРЕНД У ЗАХІДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ — ПЛЮРАЛІСТИЧНА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ТА ДИСЦИПЛІНА «ПЛЮРАЛІСТИЧНА ЕКОНОМІКА»

О. М. Москаленко

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії,
член проектної групи освітньо-наукової
програми доктора філософії 051 «Економіка»
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Економічна теорія є фундаментальною наукою, яка складає базис підготовки за економічними і управлінськими спеціальностями, що відповідають затвердженому в Україні переліку галузей знань і спеціальностей, а саме «Економіка» і «Міжнародні економічні відносини», галузі знань «Управління та адміністрування» у провідних інноваційних університетах світу. В Україні, на жаль, процес витіснення фундаментальних економічних дисциплін з бакалаврських і магістерських навчальних програм продовжується, при чому частіше за все не фахівцями, що негативно впливає на якість підготовки студентів усіх економічних спеціальностей, формування їх компетентностей і результати навчання. Таке ставлення вищої освіти до фундаментальної підготовки студентів виливається у вузькість економічного мислення майбутніх економістів, фінансистів і менеджерів, нерозуміння ними сутності економічних явищ і феноменів, відтак, і глибинних суперечностей сучасної економіки та їх соці-

альних і політико-економічних наслідків. Усвідомлення сутності проблеми до таких «реформаторів», що нівелюють теоретичну економічну підготовку студентів, котрі здобувають вищу економічну освіту, можливо ще прийде, однак ризики і суспільна ціна будуть занадто високими — формування плеяди квазіпрофесіоналів з вузьким економічним мисленням і, на жаль, квазіреформи в країні і недалекоглядність. І «наше» — «маємо те, що маємо».

Економічну теорію багато у чому звинувачують, на кшталт того, що вона щось не спрогнозувала, помилилась. На думку окремих учених (наприклад, Ха-Джун Чанг. *Как устроена экономика*. 2014), «жодна зі шкіл економічної теорії ще жодного разу не змогла передбачити реальний розвиток подій навіть у тих сферах, на які орієнтована, не в останню чергу тому, що у людей є власні бажання...». Ця цитата є занадто суперечливою. Однак така критика, до речі, визначає сучасні тренди розвитку економічної теорії, її варіації, багатогранність і міждисциплінарність економічних шкіл.

На противагу, у глобальній економічній науці ставлення до економічної теорії є шанобливим. Її важливість для підготовки студентів перш за все визнають провідні міжнародні університети, починаючи з Гарварда, Стенфорда, Сіднейського університету, Берлінської школи економіки і права і закінчуючи Королівським коледжем Лондона. До слова, Нобелівська премія з економіки — це премія за цикл теоретичних економічних досліджень. А ми — Україна — ніколи так і не виростимо нобелівського лауреата з економіки при збереженні існуючих тенденцій у ставленні до цієї науки, і підходу за залишковим принципом у передачі теоретичних економічних знань молодому поколінню.

Між тим західні університети продовжують задовольняти інтерес і запити студентів відносно очікуваних знань, навичок і світоглядної функції сучасної економічної теорії і пишаються цими досягненнями.

Оскільки в економіці не існує єдиної правильної відповіді, відповідно, актуалізується потреба вивчення економіки з плюралістичних позицій. Тому сучасному студенту в інноваційному університеті, на думку професіоналів з плюралістичної економіки (*pluralist economics*), «необхідно вивчати різні типи економічних суджень і розвивати в собі критичне мислення і здатність розуміти, який підхід буде найбільш виваженим у даних економічних обставинах, у світлі певних моральних цінностей і політичних цілей».

Концепція переосмислення економіки і *плюралістичної економічної освіти* (**Pluralist Economics**

Education), яка знаходить в наукових колах на міжнародному рівні все більше прихильників, стверджує, що студенти краще навчаються, коли їм надають спектр економічних ідей, а не лише домінуючу парадигму.

Що таке плюралізм в економіці і чому він викликає роздратування деяких учених? Маємо відповідь міжнародної наукової спільноти: плюралістична економіка виникає як реакція на потребу міждисциплінарності та трансдисциплінарності економічної науки в поясненні і розумінні економічних процесів у їх перетині з соціально-економічними, політико-економічними, соціально-політичними, гендерними, філософськими, ціннісними та етичними процесами. Заперечення плюралізму в економіці, навпаки, пов'язані з прив'язкою до домінуючої неокласичної парадигми для ідеально функціонуючих ринків в управлінні економікою, відстоювання ідеалів неолібералізму в економіці і політиці, і його сучасних варіацій.

Водночас, по-перше, існують запити студентів західних університетів на економічну науку, яка могла б надати відповіді на складні запитання сучасної реальності з різних точок зору, оскільки неокласична економічна теорія, макро- і мікроекономіка зокрема, не надають відповіді на багато питань, з якими зіштовхуються економісти, фінансисти, маркетингологи, управлінці-практики, такими як турбулентність в економіці і фінансовій сфері, економічна конвергенція і дивергенція, нерівність і відсталість, бідність, трансформація ринку праці, суперечності четвертої промислової революції; по-друге, плюралістична

економіка пропонує методи і аналітичні інструменти для пізнання і розуміння причин поточних проблем і викликів економіки; цілі плюралістичної економіки — формувати поле і сприяти дискусіям про актуальні завдання та проблеми, що стоять перед економічною дисципліною через міждисциплінарний підхід.

Отже, новим трендом і відповіддю на очікування студентів і аспірантів програм PhD від економічної науки в багатьох західних університетах стає **плюралістична економіка (Pluralist Economics)** як тренд, навчальна дисципліна і новітній науковий напрям. Серед таких університетів, які запровадили плюралістичну економічну освіту, можна назвати Anglia Ruskin University, University of Sussex, Greenwich University (Великобританія), Erasmus University Rotterdam (Нідерланди), Universitet Siegen (Німеччина). Об'єктивна потреба у такій назві теоретичної економічної дисципліни як **плюралістична економіка** полягає у необхідності переосмислення економіки та принципів її викладання в університетах.

Тож, підтримку плюралістична економіка здобуває у деяких університетах Європейського Союзу, де виникають наукові центри плюралістичної економіки, проводяться університетські літні школи, пропонуються та успішно розвиваються навчальні курси з плюралістичної економіки на бакалаврському рівні, магістерські програми тощо, що мають на меті підтримати плюралізм в економічному мисленні та викладанні через просування критичної міждисциплінарної позиції.

В Університеті Грінвіча (Об'єднане Королівство) поштовх до розвитку плюралістичної економіки дав Інститут політичної економії, урядування, фінансів і підзвітності (Institute of Political Economy, Governance, Finance and Accountability), Міжнародна мережа переосмислення економіки (International Network of Rethinking Economics, Rethinking Economics Greenwich).

Зокрема, **Центр плюралістичної економіки (CPE) в Anglia Ruskin University** бере участь у дебатах про актуальні проблеми, що стоять перед економікою. Дослідники цього Центру розглядають економіку рівності та різноманітності на ринках праці, міграцію, моральну та політичну філософію, розвиток, інновації та їх поширення. Вони беруть участь у дебатах між протилежними теоретичними перспективами та опозиційною економічною політикою. Завдяки міждисциплінарному підходу відбувається вдосконалення ефективного розвитку теорії та її застосування.

Результатом дослідження Центру є вплив на прийняття політичних рішень, шляхом вивчення широкого спектру рішень, альтернатив та їх наслідків. Дослідницькими напрямками Центру є: 1) Дискримінація та експлуатація на ринках праці; 2) Етика; 3) Міграція, торгівля людьми, сучасне рабство і робоча сила; 4) Оцінка навчальної програми з економіки; 4) Плюралістична економіка, філософія економіки та школи економічних думок; 6) Нерівність в освіті та економічному розвитку; 7) Економіка розвитку; 8) Промислова організація та інноваційна економіка; 9) Державна політика і політика орга-

нізацій; 10) Стратегічні альянси та партнерства; 11) Міжнародний бізнес.

У плюралістичній економіці цілями є критична відкритість для різних точок зору, теорій і методів та заохочення міждисциплінарної співпраці, акцент на переваги різноманітності та готовності до навчання через однорідність, зміна практики викладання економічних дисциплін через сприяння плюралізму в економічній освіті.

Дисципліни у напрямі «Економічна теорія» і «Плюралістична економіка», які викладаються в університетах ЄС. На міжнародній освітній он-лайн платформі *Coursera*, де провідні університети світу розміщують свої он-лайн курси на базі концепції поширення знань та вільного доступу до знань можна знайти курс **«Вступ в економічні теорії»** (*Introduction into Economic Theories*) (кафедра управління бізнес-спільнотою, Роттердамська школа менеджменту, Міжнародний інститут соціальних досліджень — *Department of Business-Society Management, Rotterdam School of Management, International Institute of Social Studies (ISS)*). Цей курс розглядає кілька економічних теорій і підтримує плюралізм у викладанні економіки.

Ще один приклад на платформі *Coursera* — курс **«Економіка з плюралістичної точки зору»** (*Economics from a pluralist perspective*), створений Еразмус Університетом Роттердаму (created by: **Erasmus University Rotterdam**). В обґрунтуванні актуальності цього курсу його лектори-розробники зазначають: «Цікаво, чому економісти не спрогнозували серйозні фінансові кризи? Шо-

ковані економічними припущеннями щодо поведінки людини як егоцентричної і зосередження уваги лише на тому, що можна виміряти? Запитайте себе, чи немає розумних економічних альтернатив вільним ринкам? Тоді ви знаходитеся на правильному шляху, щоб вивчати економіку! Це перший онлайн-курс, який викладає економіку з плюралістичної точки зору. *Економічний плюралізм означає, що множинність теоретичних і методологічних точок зору вважається самоцінною і просто є найкращим способом досягнення прогресу в розумінні світу.* Цей курс ілюструє економічний плюралізм не тільки за змістом, а й за формою. Курс розкриває перспективу акторів фірм, уряду та громадянського суспільства. Курс містить вивчення основних понять, інструментів і методів, та не обмежується домінуючою теорією, як це практично буває в кожному іншому курсі. Студенти знайомляться з чотирма дуже різними економічними теоріями для всього набору стандартних тем у мікроекономіці та макроекономіці. Теорії представлені кожен раз від широких і більш міждисциплінарних до вузьких і більш математичних. Чотири теорії, які вивчаються в межах дисципліни — це соціальна економіка, інституційна економіка, посткейнсіанська економіка і, в кінці кожної теми, неокласична економіка для особливого випадку ідеально функціонуючих ринків».

Розробниками курсу аргументовано, що вивчення чотирьох різних теорій допомагає слухачам курсу зрозуміти, чому більшість економістів не можуть спрогнозувати кризи, тоді як інші можуть бачити сигнали, але часто їх не слухають, тому що вони не

належать до домінуючої школи економічного мислення. Альтернативні економічні теорії виходять далеко за межі таких обмежень, як егоїстичних агент і концентрація на економічних вимірах. І, нарешті, плюралістичний підхід формує у студентів уявлення про політичні альтернативи неоліберальній політиці, що сприяє розвитку вільних ринків.

Показовим є відкриття магістерських програм з плюралістичної економіки, як, наприклад, в Університеті Зігена (Der Masterstudiengang Plurale Ökonomik an der Universität Siegen) в Німеччині (м. Берлін), з акцентом на модулях з політичної економії і менеджменту.

Водночас, в глобальній економічній науці обертів набирають конференції з плюралістичної економіки. Так, зокрема *Greenwich University* наприкінці березня 2019 року провів конференцію «*Doci Переосмислюємо? Потреба плюралізму в економіці*». Конференція поставила питання актуальності плюралізму в поясненні і дослідженні сучасних економічних процесів. Після фінансової кризи 2008 року заклик до різних підходів та методологій в економіці став незаперечним. Але що дійсно змінилося в тому, як економіка досліджується, викладається і практикується? Чи є прогрес на шляху до більш плюралістичного порядку денного або ми стикаємося з негативною реакцією від створених інституцій? Метою конференції був розгляд проблем, що стосуються економі-

чної теорії, соціальних відносин, зміни клімату, гендерних питань, нерівності, житла та чи повинна економіка повністю залишатися економістам? Потреба у плюралізмі в економіці і для міждисциплінарних підходів виглядає більш актуальною, ніж будь-коли. Напрями роботи конференції: потреба в плюралізмі; екологічні проблеми; гендер і фемінізм; нерівність; глобальний капіталізм і розвиток.

Прогресивність плюралістичної економічної освіти підтверджується публікаційною активністю вчених-економістів. Наприклад, видається «*Міжнародний журнал плюралізму та економічної освіти*» (International Journal of Pluralism and Economics Education). Теми, які розглядаються в журналі, включають: 1) визначення плюралізму; що таке плюралізм, як ми можемо включити його в навчання? 2) риторика плюралізму: спілкування в межах / між дисциплінами; 3) викладання теорії фірми з плюралістичної точки зору; 4) навчання плюралізму в країнах, що розвиваються; 5) включення плюралізму в онлайн-курси; 6) використання плюралізму для побудови основи для вирішення глобальних проблем, плюралізм і системна динаміка; 7) плюралізм і особистість; 8) викладання екології, розуміння фінансової кризи з плюралістичної точки зору та ін.

У авторитетному науковому видавництві Routledge останні десять років активно виходять друком книги з плюралістичної економіки. Зокрема серед них:

1. Переосмислення економіки. Вступ до плюралістичної економіки, 1-е видання / Під редакцією Ліліанн Фішер,

Джо Хаселл, Дж. Крістофер Проктор, Девід Уакве, Зак Уорд Перкінс, Катріона Уотсон, Routledge, 2017, 142 с.

В описі книги зазначається, що «Економіка — це широка і різноманітна дисципліна, але більшість підручників з економіки охоплюють лише один спосіб мислення про економіку. Ця книга надає доступне уявлення про дев'ять різних підходів до економіки: від феміністської до екологічної та від марксистської до поведінкової, економіки складності та кооперативної економіки. Студенти, що вивчають економіку, в усьому світі почали вимагати більш відкритої економічної освіти. Ця книга є першим кроком у створенні матеріалів, необхідних для впровадження нових і різноманітних ідей у статичний світ економіки для студентів».

2. Підручник з плюралістичної економічної освіти. 1-е видання / Під ред. Джека Рірдона. — Routledge, 2009, 304 с.

Підручник з плюралістичної економічної освіти спеціально надає практичні пропозиції професорам, які бажають впроваджувати плюралізм у класі, і підвищує педагогічний вплив плюралістичної економіки, знижуючи гегемонію монізму будь-якого рівня.

3. Просування плюралізму у викладанні економіки. Міжнародні перспективи в підручковій науці, 1-е видання / Під редакцією Семюеля Деккера, Вольфрама Ельснера, Свеня Флехтнера. — Routledge, 2018, 278 с.

Схоже, що час для впровадження такої теоретичної економічної дисцип-

ліни як «Плюралістична економіка», яка б надавала студенту знання з методів аналізу економіки, інструментарію, прогнозування та передбачення на основі різних теорій, в КНЕУ як дослідницькому університеті назрів. Більш того, така дисципліна є об'єктивною потребою для студентів магістратури і аспіратів усіх економічних і управлінських спеціальностей. Викладацька практика інноваційних університетів показує, що сучасний студент і аспірант став дуже вимогливим до отримуваних ним знань, їх сучасності та об'єктивності, адекватності інструментарію управління економікою, практичності і, особливо, плюралістичності позицій. Кафедра економічної теорії і наукова школа КНЕУ «Сучасної політичної економії» можуть виступити платформою для викладання плюралістичної економіки. Адже, як говорив патріарх менеджменту Пітер Друкер: «Найбільша небезпека в часи турбулентності — не турбулентність; це діяти на основі вчорашньої логіки» (“The greatest danger in times of turbulence is not the turbulence; it is to act with yesterday's logic”). Отже, навчання магістрантів і аспірантів в інноваційному університеті сучасній логіці щодо переосмислення економіки на основі різних точок зору, міждисциплінарних і плюралістичних позицій і перспектив, є нагальною потребою підтримання на сучасному світовому рівні вищої економічної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Advancing Pluralism in Teaching Economics. International Perspectives on a Textbook Science, 1st Edition. Edited by Samuel Decker, Wolfram Elsner, Svenja Flechtner, Routledge, 2018, 278 pages.
2. Centre for Pluralist Economics (CPE) / Anglia Ruskin University. — Retrieved from: <https://aru.ac.uk/business-and-law/research/centres/centre-for-pluralist-economics>.

3. Der Masterstudiengang Plurale Ökonomik an der Universität Siegen. — Retrieved from: https://www.ioew.de/fileadmin/user_upload/BILDER_und_Downloaddateien/Veranstaltungen/2017/Jahrestagung_2017/Pr%C3%A4sentationen/C_1_Elsa_Egerer_Masterstudiengang_Plurale_Oekonomik.pdf.
4. Economics from a pluralist perspective / Coursera. Erasmus University Rotterdam / Prof. Dr. Irene van Staveren, Prof. Dr. Rob van Tulder, Maria Dafnomili. — Retrieved from: <https://www.exploring-economics.org/en/study/58/>
5. International Journal of Pluralism and Economics Education. Retrieved from: <https://www.inderscience.com/jhome.php?jcode=ijpee>
6. International Network of Rethinking Economics, Rethinking Economics Greenwich. — Retrieved from: <https://www.gre.ac.uk/business/research/pegfa/home>.
7. Introduction into Economic Theories / Department of Business-Society Management, Rotterdam School of Management, International Institute of Social Studies (ISS). — Retrieved from: <https://www.coursera.org/learn/intro-economic-theories/>.
8. Handbook of Pluralist Economics Education. 1st Edition, 2009, Edited by Jack Reardon, Routledge, 304 pages.
9. Peter Drucker Quotes. — Retrieved from: https://www.azquotes.com/author/4147-Peter_Drucker.
10. Rethinking Economics. An Introduction to Pluralist Economics, 1st Edition. Edited by Liliann Fischer, Joe Hasell, J. Christopher Proctor, David Uwakwe, Zach Ward Perkins, Catriona Watson, Routledge, 2017, 142 pages.
11. Still rethinking? The Need for Pluralism in Economics. — Retrieved from: <https://stillrethinking.wordpress.com>.
12. The Network for Pluralist Economics (NPE); Netzwerk Plurale Ökonomik e.V. <https://www.rethinkeconomics.org/re-group/network-for-pluralist-economics-netzwerk-plurale-okonomik-e-v/>; <http://www.plurale-oekonomik.de/netzwerk-plurale-oekonomik/>.
13. Ха-Джун Чанг. Как устроена экономика. — Издательство: Манн, 2014.